

Nemzeti
Művelődési
Intézet

Harangozó Imre

„Föltekinték napjövetre...”

Magyarságismeret, népismeret – önismeret.

I.

Makoldi Sándor Központ

Lakitelek – 2023.

Főhajtás M. S. mester emléke előtt...

Annak idején a Debreceni Tanítóképző Főiskolán volt egy tanárom, Makoldi Sándor, aki bizony nem középiskolás fokon – látni, érteni segített bennünket, generációk szemét próbálta rányitni a világ mélyebb (*ha úgy tetszik szerves*) összefüggéseire. Bevallom nagy hatással volt rám. A diákévek után mesterként, gyűjtőtársként kezelt, haláláig (*talán írhatom, hogy*) kölcsönösen barátként tekintettünk egymásra. Mint ember, mint tanárt egy életen át próbáltam, próbálom követni. Nem a külsőségeiben utánozni, hanem érdemben azt az utat, amin ő indított el. Talán a Gondviselés különös kegyelme, hogy immár a Nemzeti Művelődési Intézet Makoldi Sándor Központjának munkatársaként folytathatom ezt a Mestertől kapott életre szóló küldetést.

2017. július 22-i naplóbejegyzésem: „*Nem jó, hogy higgyem...*” hallottam sokszor Erdélyben, ha valami felfoghatatlan, elfogadhatatlan dolog híre érkezett. Most ez a legpontosabb kifejezés, mert nem tudom fölfogni, nem tudom, és nem akarom hinni a tegnapi érkezett hírt, meghalt a kedves mesterem, egykori főiskolai tanárom, atyai jóbarátom, lelki, szellemi harcoltársam Makoldi Sándor festőművész, néprajzkutató, nyugalmazott főiskolai tanár.

Alig három hete beszélünk hosszabban telefonon váradi kiállításáról. Maga volt az élet, a megfontolt és felelősségteljes derű és magától értődő –elemi erejű– kedvesség. Többen is megfogalmazták már: „*nem túlzás Makoldi-jelenségről beszélni, hiszen olyan lappangó, rejtező értékek mutatkoztak meg közvetítésével diákjai, tisztelői előtt, melyek addig láthatatlanságra voltak ítélve. Magyarságunkat, önbecsülésünket, hitünket kaptuk vissza* – írja Gyöngy Péter 2015-ben, Makoldi Sándor 70. születésnapja kapcsán – *a népművészet, rajz, vagy művészettörténet órákon, a már erősen nyugat felé orientálódó „Kádár-végi” időszakban. Mindezt jó mesterként úgy, hogy ne is vegyük észre a tanítást, finom rávezetéssel „lebegtetve” a bennünk, általunk kiteljesedésre váró lehetőségeket. Szerencsések vagyunk, hiszen akkora útravalót kaptunk, amelyből további nemzedékek sora élhet szellemi–lelki javakban bővelkedve.*”

Most nem tudok többet írni, nincs is mit mondani...

Elvégeztem én már a pályafutásomat,
E világon való csendes életemet,
Hitet megtartottam, harcoltam jó harcval,
Kérlek kegyes Idus, add meg a koronámat...

(Pusztina; Moldva)

Adalékok a moldvai magyarok eredetének, kultúrájának és népi emlékezetének ismeretéhez.

A moldvai csángók eredetének, származásának, a népi emlékezetben megőrzött eredettudatának, valamint etnikai hovatartozásának kérdése már igen régen foglalkoztatja mind a román mind pedig a magyar közvéleményt. Magyar részről ezt az érdeklődést a moldvai magyarság létének időről-időre megújuló fölfedezése, illetve újrafölfedezése és a népcsoport kultúrájának archaikus mivolta, továbbá a csángók létének abszurditása s az ebből fakadó romantika élteti. Bizonyára a magyarság rokonalanságának, magáramaradottságának is szerepe van ebben, a harminc–negyven évenként megújuló fölismerésben. Vannak ugyan –hivatalosan is ajánlott–, nyelvrokonaink, (lásd a finnugor népeket) akikkel azonban az átlagos magyar sem nyelvi sem pedig lelki kapcsolatot nem vél fölfedezni. Vannak kulturális értelemben vett rokonaink is, (lásd elsősorban Közép és Belső Ázsia török népeit) akik a távoli és számunkra nem éppen barátságos Kelet lakói, így a napi kapcsolat velük sem lehetséges. Itt élnek azonban karnyújtásnyira, a földrajzi közelség ellenére is oly távolinak tűnő romániai tartományban, Moldvában a csángók, akik még a magyar nyelvet is többé-kevésbé beszélik.

Mindezt figyelembe véve, a művelt magyar közgondolkodás sohasem kérdőjelezte meg a moldvai csángók magyar mivoltát. Példának először is idézzük XIX. század jeles református gondolkodóját, Szász Károly (1829 – 1905) polihisztor püspököt, aki 1860-ban, szilveszteri prédikációjában mondta el a következőket: *„Míg a Lybanon városai és falvai lángolnak s lakóik vérbe fúlva vesznek el, – lassúbb, de szintoly bizonyos halál, – s még szörnyebb, mert erkölcsi halál készül hazánk délkeleti végein meglepni rokon szomszédainkat. Az Erdéllyel szomszédos s török védúrság alatt álló Moldva– és Oláhország termékeny síkjain, le a Dunáig, el a Prútig szétszórva számos magyar lakik, vérünk-ből való vér, csontunkból való csont. Azok, kiket Csángó–magyarok neve alatt ismerünk, kik a hagyomány régiségében elvesző időkben szakadtak ki közülünk s bár nemzeti ruhájukat s szokásaikat elvesztették is, megőrizték nyelvünket és dalainkat, népes falvakban, tömött telepeken élnek, egyházilag jól rendezvék s vallásukra nézve római katolikusok.”*¹

Vegyük sorra az idézett prédikáció legfontosabb kitételeit:

– *Moldva magyar lakóinak nyelvi veszélyeztetettsége*, melyet Szász Károly erkölcsi halálnak tekint. Pedig ekkor, az 1859-es moldvai népszámlálás adatai szerint a fejedelemség területén élő 52.811 katolikus túlnyomó többségének anyanyelve magyar.² Ami különösen figyelemre méltó ebben az adatban, hogy a ma már (1999) szinte teljesen román nyelvű Román megyei katolikusság ekkor még egységes magyar nyelvű tömböt képez Román városától északra. Magyar nyelvhasználatuk egységesebb, mint a Bákótól délre lévő testvéreiké.

Szász Károly idézett prédikációja éppen akkor hangzott el, amikor a moldvai magyarság széles tömegei léptek az asszimilálódás útjára. E folyamat kiváltó okait érezhette meg, –minden bizonnyal a Moldvában szétszórta, a Szász-küti reformátusokat kivéve, jórészt a városokban élő református magyarok föl kutatására indult paptársainak beszámolója alapján–, a későbbi református püspök.

¹ SZÁSZ 1881. 223. o.

² TÁNCZOS 1998.

– *A magyar nyelv, így a magyar népesség lakóhelyét a mai csángók által is lakott területnél jóval nagyobb területen határozza meg Szász Károly. Ez a tény, az idézett népszámlálási adatok helyességét erősíti.*

– *A Moldvában élő magyarok elvesztették viseletük és szokásaik magyar jellegét. Különösen a viselet elvesztésének jelzése szembeötlő, (Ugyanis a moldvai magyarok szokásaira, népi kultúrájára vonatkozó ismeretei minden magyarországi értelmiséginek hiányosak lehettek ebben az időben, hiszen azt még nem vizsgálta meg tüzetesen senki.) mert személyes székelyföldi tapasztalataim szerint ez a moldvai és gyimesi magyarság megítélésének egyik legfontosabb érve a hétköznapi gondolkodásban és beszédben. Nézzünk erre egy adatot, ami ugyan a gyimesi csángókra vonatkozik, de ez ebben a vonatkozásban nem vet fel lényegi különbséget.*

„Az 1950-es évek végén az országos hírvű gyimesközéploki 100 tagú vegyes kórus Marosvásárhelyen szerepelt. A nagy izgalomban elfeledkeztek arról, hogy valakinek be kellene mutatnia a kórust. A sokat olvasott csángó mindent, Antal János Pistit kérték meg erre. A kórus tagjai szépen gyimesi népviseletbe voltak öltözve, a férfiak patyolatfehér kieresztett ingbe, hímzett mejjesbundába, a nők színes kartonfejkendőt viseltek, ízlésesen, de nem túldíszített inget és karincát. Ez volt a csángó népviselet, ami külsőleg, ha azt a be nem avatott szemével nézzük, hasonlít a moldvai román népi viselethez. Persze mások a színek, a szűk posztóharisnya inkább székely mintájú, a színek is magyarosak, a hímek pedig nem túldíszítettek mint a moldvaiak. Éppen csak az inget eresztik ki, hordják szabadon. Dehát ismeretes, hogy az inget paraszti viseletben nagyon sok nemzetnél szabadon hordva kieresztették. Visszatérve a mi mindentudó csángóinkra, a következőképpen mutatta be a csoportot: Uraim! Mü vagyunk a gyimesi csángók. Nézzenek meg jól! Münköt egyesek erősen szeretnek a szép beszédünkért. Mások pedig kedveltek a gúnyánkért, s erőt untak a beszédünkért. Na ezek vagyunk mü, gyimesi csángók...”³

A kivetett aljú ing etnikai hovatartozás jelzésekénti értelmezése, úgy, hogy hordozóját románnak ill. elrománosodottnak tekintik ma általánosnak mondható a Székelyföldön, különösen annak keleti részén, Csikban és Gyergyóban. S egyáltalán a csángó viselet jellegzetes darabjai – s itt most a gyimesi és moldvai magyar viseletet egy csoportba tartozónak vehetjük –, a lepelszoknya, a karinca vagy katrinca, a bocskor, a már említett kivette viselt hosszú ing, a széles bőrv, a dészűszíjú, nem a legkedvezőbb megvilágítást ad a csángóknak a középszinten művelt, s a témát kevésbé ismerő magyar (székely) ember gondolkodásában. Ez a tény azért szomorú, mert hiányos nemzeti önismertetet takar, a nemzeti tudat hamis köntösébe burkolva. A csángó viselet eme sajátosságai ugyanis a régies székely viselettel azonos, de legalább is rokon vonásokat hordoznak. Erre már Haáz Ferenc Rezső 1929-ben föl hívta a figyelmet.⁴ Legújabbban pedig Gazda Klára a viseleti elemek apró részleteit is bemutatva, példás aprólékossággal adatolva munkáját, új adalékokkal is szolgál ehhez a kérdéshez a székely népviseletet bemutató könyvében.⁵

Természetesen létezik az évszázadok óta egymás szomszédságában élő népek, jelen esetben a csángók és a románok viselete között interetnikus kapcsolat. De ezt kölcsönös és szerves folyamatként kell vizsgálnunk. Népünk

³ TANKÓ 1991. 6. o.

⁴ HAÁZ 1929. 438 – 541. o.

⁵ GAZDA 1998.

kulturális és földrajzi okokból legezártabb s épp ezért legarchaikusabb csoportjának viseletét nem vizsgálhatjuk előítéletekkel terhelve. E téren jelentős távlatok állnak a kutatás előtt, hiszen a legújabb számítógépes rendszerek lehetővé teszik, még a viseletváltás, ill. a kivetkezés megkezdése előtt készült archív felvételek eddig elképzelhetetlenül részletes vizsgálatát és összehasonlítását.

– Szász Károly prédikációjának általunk idézett utolsó szakasza megállapítja, hogy *a moldvai magyarok nem vesztették még el nyelvüket és dalaikat*. Szerzőnk minden bizonnyal ismerte a Petrás Incze János által a moldvai Klézséről küldött jelentéseket és a jeles katolikus pap által lejegyzett népdal szövegeket.⁶ Ez azért fontos megállapítás, mert jól példázza, hogy ahol egy a helyi viszonyokat jól ismerő, a moldvai magyar néppel együtt élő és érző értelmiségi megjelenik eloszlik a homály, s általa valós képet kap a moldvai magyarok viszonyairól a művelt magyar közvélemény is. Talán ez ennek a prédikációnak a legfontosabb, máig ható tanulsága, s Moldva magyar népének tragédiája is. A Jóisten áldja meg János páternek még az emlékét is s adjon a lét és nemlét határán vergődő moldvai magyarságnak hozzá hasonló tehetséges, művelt, önfeláldozó, karizmatikus vezetőket!

A következő probléma, amelyet fölvetettünk Moldva magyarságának eredetére vonatkozik. Különösen a moldvai magyarok közül kikerült, immár románná vált értelmiségnek buzgó törekvése, hogy a moldvai katolikusok magyar eredetét tagadják. Megpróbálják igazolni, hogy a moldvai magyarok tulajdonképpen elmagyarosodott románok.⁷ Ez a nézet, hasonlóan a korábban emlegetett székelyföldi téveszméhez, meglehetősen jól tartja magát a közepesen iskolázott, a magyar identitástól és nyelvtől már eltávolodott moldvai magyar fiatalság egyes rétegeiben.

Magyar részről, annak ellenére, hogy Lükő Gábor⁸ már 1936-ban néprajzi és nyelvi sajátosságok alapján markánsan különválasztotta a moldvai magyarság három meghatározó csoportját s fölvetette a különböző csoportok eltérő eredetének lehetőségét ez a kérdés máig nem nyerte el méltó helyét a kutatásban. Pedig igen fontos volna tüzetesebben foglalkozni ezzel, mert sorra bukkannak föl olyan adatok a moldvai magyarság eredetével kapcsolatban, amelyek megfelelő rendszerezésben jelentősen árnyalhatnák az ebben a kérdésben kialakított, – meglehetősen sematikus–, képünket.

Az első kevésbé ismert adalék, amelyre Gál Péter kollegánk hívta fel a figyelmünket. Sándor István közléséből való.⁹ Sándor István író, publicista (1756 – 1815) a Sokféle c. folyóirat szerkesztője írja, lapjának 1791-es első számában: *„Talán azok a sok Faluk, melyek Móldvába 's Tatár Országban Magyarokkal, –kik most Tsangó Magyaroknak nevezik magukat–, tele vannak, onnan kerekedtek, hogy a kúnok IV. Béla Király alatt nem mindnyájan jöttek ki onnan Magyar Országba. Midőn sokat gondolkodtam volna, honnan vették ezen Moldvai Magyarok a Tsángó nevet, eszembe juta, hogy Konstantinus Porphirogenitus a Patzinatziákat, kiket az írók magyar vérű népnek esmérnek, s kik valósággal az említett Konstantinustól Moldvát lakni mondattak, Tsangároknak nevezi.*

⁶ PETRÁS 1841. 7 – 34., 67 – 98., 147 – 163. O.

⁷ MÁRTINAŞ 1985.

⁸ LÜKŐ 1936.

⁹ SÁNDOR 1791/1.

Bello autem inter Turcos et Pacinacitas, tunc temporis Cangar dictos, exorto Etc...”

Nem tulajdonítanánk nagyobb jelentőséget ennek a közlésnek, sőt tartalmát is a XVIII. század végének romantikus kitalációjának tekintenénk, ha nem akad kezünkbe ettől függetlenül két olyan írás, ami a fent leírtakkal teljes mértékig összecseng. Kőhalmi Horváth Péter nádori alkapitány (1756 – 1829), a jászkunok első történetírója közli a következőket 1823-ban megjelent könyvében¹⁰:

„A' Kúnoknak ide Magyar Országba lett által költözések után Cumania Országának népe nagyon megfogyott: mind az által még is ott sokan veszteg megmaradtak, melynek nyilván való jelei azon számos magyar helységek, mellyek ott találtnak, ezek kétségen kívül a' Kún nemzetnek ágazatiból, t.i. Kúnok, Palótzok, Uzok, Patzinatziták maradékiból állottak össze;

Magyar országba beköltözött németek, oláhok, rátzok, és többek példái, hogy azok a' magok nyelveket fenntartották, és így, ha a kunok más nyelvet beszéltek volna, azt hasonlóan fenntartották volna...

(...)

A Kúnok Magyar Hazában könnyen változhattak Magyarokká; mert értették a magyar nyelvet, ha pedig a' nélkül történt volna, annak valamely nyomának kellett volna maradni...”

Ezt a két, így egymás mellett már meglehetősen izgalmas adatot egészítette ki Olosz Katalin hallatlanul izgalmas előadása, majd az előadás nyomán közzétett írása,¹¹ amelyben Berzenczey László bujdosásának naplóját ismerteti. Berzenczey neves politikus, utazó (1820 – 1884) az 1848-as agyagfalvi gyűlés, majd székely felkelés kormánybiztosi rangú szervezője, vezetője. 1849 őszén Moldván keresztül Törökországba emigrál. Moldvában vándorcigányok mellé szegődve találkozik csángókkal, mint az az alábbi idézetből is kitűnik. Alakjának jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint, hogy nevét népdalok örökítették meg. A bujdosónapló Olosz Katalin által közzétett részlete előtt álljon itt két strófa abból a székely történeti énekből, amely Berzenczey alakját és szerepét is megörökítette. Ezt a zenei szépségén túl, történeti hitelességével is kitűnő népdalt 1941-ben Mathia Károly gyűjtötte Udvarhely vármegyében, Siklódon.

*„Ezernyócszáznegyvennyócba',
Októbernek hónapjába,
Nagy fészivel az ódalán,
Gyült a székely Agyagfalván.*

*Berzenczey nagy hangjára,
Mentünk hazánk oltalmára.
Vasból fegyvert kovácsoltunk.
Rúddal harcolni indultunk.”¹²*

„Ezen csángók tisztán beszélnek magyarul –és ez megjegyzésre méltó–, nem a szomszéd székely, hanem az innen legtávolabb eső palóc hangejtéssel.

¹⁰ HORVÁTH 1823. 40. o., 59. o., 35. o.

¹¹ OLOSZ 1997. 7–27. o.

¹² JUHÁSZ 1998. V. évf. 3. szám.

(...) A csángók is – folytatja Berzenczey – rólunk kevés ismerettel bírnak ugyan, de mivel a régi háborús időkben Erdély felől sokan menekültek arra, mit pedig szóhadományból tudnak, tehát engemet is ilyen járásbeli embernek tartottak. Ha mondám nekik, miként ők is magyarok, tagadólag csóválták, vagyis inkább üték fel törökösen fejüket, mondván: »ők nem magyarok, hanem csángók«. Volt köztük egy, kit Ferenc diáknak neveztek, ez azt mondá, ők csángurok s rokonai az unguroknek. Most érdekelni kezdett engem ez a Ferenc diák. Úgy látszott, hogy ő itt egész jós szerepet viszen: tud magyarul olvasni, tanít egy-egy gyermeket, de csak olyat, ki elég elmét mutat a diákságra, vagyis kántorságra készülhetni. (...)

A csángur népnévvel hamarosan újra találkozott Berzenczey. Tecuciban egy idős török férfi beszélt neki arról, hogy ha a magyarok ősi szálláshelyét van szándékában felkeresni, Angorába menjen, mert „Örményországtól le a Fekete-tengerig, mint szintén egykor Anatoliban is, magyarok uralkodtak. Angora volt a főforrás, a Sánagur hegyek alatt, s ide valók eredetileg az ungurok, csángurok vagy csángók (így!). Angora török neve Enguri, így neveztetett az ottani magyar nép is, és ezen fajból származtak a régi unguni királyok, a jelenlegi török sultán elődei, kik egykor keresztények voltak. (...) Sokat hallék azelőtt is a magyarok eredetéről, hanem hogy Angora valaha magyar város lett volna, ilyesmire ez óráig nem is álmodtam.”

Mindebből szemléletesen kitűnik, hogy van még mit átgondolnia a kutatásnak a moldvai magyarság eredetével kapcsolatban. Minden bizonnyal nem zárhatjuk le végérvényesen a hajdan Moldvát uraló kunokkal való kapcsolat lehetőségét sem. Különösen az ún. déli csángók esetében nem, akik északi és moldvai székely testvéreiktől eltérően sohasem tiltakoztak a csángó elnevezés ellen. Bizonyos ugyanis, hogy Berzenczey László valamelyik déli csángó településen szerezte információit. Talán éppen Diószénben, mivel az írás földrajzi vonatkozásai, ti., hogy egy nagy folyón, (talán a Szereten) keltek át, mielőtt a magyar, – vagy Ferenc diák szavával élve csángur –, településre értek.

Írott történeti forrásokat felsorakoztató adataink végén álljon itt egy egyszerű moldvai magyar parasztasszony drámai gondolatfüzére, amely egyedi sorsot emleget föl ugyan, de tragikumával jól jellemzi az egész moldvai magyarság általános helyzetét is, ugyanakkor átvezet bennünket írásunk következő témájába, amely a moldvai magyarok saját hovatartozás tudatát vizsgálja.

„E –za hell, hul vagyan moszt, ez vót a –zipamnak a helle. A –zipamat hitták; Piéter. Dumea Piéter, Bálint Piéter mondják vala nékie! Szau napamnak mondták; –zÉva. Sz a –zién mámámat hitták –zIlana. Sz tátámat hitták; Györgyi. Sz nekem moszt vagyan három liányom, sz még vagyan kiét húgom, sz még vagyan két –zöccsöm. De vótunk e mámánál, vótunk tizenegy! Tizenegy öcsösözök! Hat meghalt kicikén. Sz elmaradtunk ötön. Azután meghalt a táta isz. Meghalt a táta, hogymondjam én, 'negyvenegybe...

Sz elmaradt a máma iöt bubával. Sz szíru azultult, úgy rívu vala, nem vala szau katrincája mivel menjen a miszére. Menen vala egy a miszére, jó vala haza sz változik meg. Sz menen vala a mászik. iÉN moszt isz menek katrincával a miszére. Sak a szpitálba nem mentem katrincával. Ott a szpitálba nem még mennek itt nálunk katrincával. Jártam a váraszba esz vaj három esztendője katrincával. De moszt félek, akkor mondják, jütt e Rúza. Né Rúza, mondják

váraszba. Né azok Rúzák, mondják, azok Rúzák, azok Vironák, –zIlonák. Azétt mosz nem még tesznek illen neveket, mint tettek vala akkor. Hítták vala Katyi, Nyica, Rúza, Viron...

Moszt illeneket tesznek mit halnak la televizor. A –zén lányaimat híjják ezt a nagyabbat Mária, sz mászikat híjják Tereza, sz vagyon a küsszebb Anna..¹³

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy népi emlékezetünk, folklórkincsünk micsoda értéket jelent. Különösen nekünk magyaroknak fontos ez az élő emberbe oltott darabka múlt, mely mégis családot, közösséget, nemzetet megtartó erő forrásává is válhat, ha annak ideje érkezik. Különös hangsúlyt kap és rendkívüli értéket jelent a magyar nyelvterülettől távol élő, — az anyanyelvű oktatástól és egyházi szolgálattól megfosztott, s épp ezért igen archaikus — moldvai magyarság hagyománya. Most ebből a kulturkincsből gyűjtötünk össze egy csokorra valót. Egy olyan darabkát, melyben ott bujkál a szomorú valóság is, a nyelvvesztés, a teljes asszimiláció valósága, de benne rejlik az is, ami számunkra a legbecsesebb, az eleven emlékezetben megőrzött múltunk mitikus képe is. Elénk tárul ennek a magára hagyott, pusztuló, de mégis hites és életrevaló népcsoportnak a szóbeli hagyománya, amely még ma is őrzi sajátosan magyar jellegét, ugyanakkor számos, a románokkal való évszázados együttélésből születő vonással gazdagítja egyetemes nemzeti kultúránkat. Szeretnénk érzékeltetni, hogy a moldvai magyarok körében közel egy évtizede tartó kutatásaink során milyen formában talákoztunk az önmeghatározó népi emlékezettel, tudattal. Jó lenne bemutatni valamit abból, hogy mit tartanak magukról Moldvában élő véreink, kiket tisztelnek őseikként, hogyan él körükben Moldova benépesedésének emlékezete! Kezdjük a történeti képpel. Hangsúlyozzuk, hogy nem a kronologikus történelmi valóság bemutatását kívánjuk most megtenni, hanem a moldvai magyarság jószerével napjainkig élő mitikus történeti képét szeretnénk szerény lehetőségeinkhez mérten ismertetni.

Saját területük történetére vonatkozóan igen keveset hatott rájuk az írásbeliség. Írni, még románul is csak az utóbbi évtizedekben tanultak meg. Az adatközlőink zöme ma is írástudatlan.

„Móduva Magyarországhoz tartozott! Az Asszuszeret martján vót a határ, béfelé né! Ez még Szent Ászló üdejibe vót.”¹⁴ Mondja a bogdánfalvi Andor Kati nénénk. Azt is tudja, hogy az Asszuszeret martján állott egy fa, amit még Szent László ültetett volt. Ez a fa virul, ha a magyarság sorsa jó, ha népünk sorsa rosszra fordul, ez a fa kiszárad. „Mikor Nagymagyarországon verekedett vót a magyar a törökvel, sz a törökök győztek vala, kiaszott a fa. Még vaj kétszer meződüt de moszt esz asszú. Megvan de asszú.”¹⁵

Az Asszú vagy Szárazszeret mint régi magyar határ ismert a Bákótól délre élő falvak majdnem mindegyikében. Van adatunk Lujzi Kalugarból, Klézséről, Somoskáról és Külsőrekecsinyből is. Általános nézet azokban a falvakban, ahol ez a monda elterjedt, hogy ők akkor kerültek mai lakóhelyükre.

Sajátos moldvai tudatuk jó példája, hogy Szent Lászlót Magyarország királyának tartják, míg Szent Istvánt Moldva uralkodójaként, Szent László kortársaként emlegetik. Természetesen nem a mi térítő királyunkra gondolnak, legalább is az esetek többségében, hanem minden valószínűség szerint Stefan Cel Mare moldvai uralkodó képe mosódott össze a magyar Szent István

¹³ Bálint Duma Istvánné Petres Katalin szül.: 1930. Balusest; Gyűjtés: 1998.

¹⁴ Petrás Mihályné, Andor Katalin; született: 1916. Bogdánfalva; Gyűjtés: 1994.

¹⁵ Petrás Mihályné, Andor Katalin; született: 1916. Bogdánfalva; Gyűjtés: 1994.

alakjával. Erre idézünk példaként egy hosszabb szöveget szintén Andor Kati nénitől:

A törököknek a jármát húzták szegény magyarok. Szent Ászló királ kivette. Asztán nálunk vót Szent Isztán királ. Mikor Szent Isztán királ hazajött, a törökököt kikergette a –zországbul, akkor ű kért két napot a –zIsztentül. Mük úgy mondjuk: húshagyat! Hát immán a katolikusok mind akkor hagynak húszt. Hétfűn sz kedden táncolnak, isznak. Akkor ű kérte azt! Amikor ű visszajött, megmondjam nyilván, az egész ország vele tartott. Kivette a jármot a nyakikbul a –zembereknek. A magyarok nem bírták, Ászló királ elkergette vót, de ott szem bírták venni ki. Túlszó felibe, Jugoszlávia, ott megmaradtak még e törökök. Elment ki Szent Isztán, azután azon a két napon kiül, elkergette onnan esz. Ment a –zű ármátájával, csapatjával... Há! Azétt nekie Magyarországon isz nagy böcsületje vót!

Magyarországon Ászló királ dominált a Száraz Szeretig! Mind elvett, sz kihajtotta a –zizéket. Ű a Száraz Szeretig vette vót el!

Tatárok isz vótak itt. Ették meg e kölykököt, a –zembereket. Mind csak a Kaukázból jöttek ide a tatárok. Innét mikor kergették el, ott szerbiának a tulszó végibe' megszálltak ott. Abba a nagy erdőbe' oda ki, Kék-kű úgy mondják! Tetsződnek a térgyei, mett én isz jártam szok rendet a –zerdübe. Tetszűdnek hova letérbüt. Szent Isztán királlnak e lova letérbült e küre sz ivutt e Szeretbül. Povesztálták a –zöregek! Mett akkor a magyaroké vót. Még moszt isz tetszik, mett akkora, mint ez a ház. Hol tetszik, hol letérbült a ló, akkora gödrök vannak csánva. Azt mondták, hogy Szent Isztán királlnak a lova ivutt a Szeretbül!¹⁶

A románoktól való elkülönülésük legszembeötlőbb jegye a vallásbéli különbség – amiről a későbbiekben látni fogjuk, mekkora jelentőséget kap napjainkban – a húshagyat mondája. A görög rítusú kereszténység hétfővel kezdi a böjtöt. Ezt a vallásbéli különbséget a moldvai magyarjaink azzal magyarázzák, hogy: „Szent László király nagy verekedésbe vót. Győzött, erőtvett a pogányokon, ahogy magiknál mondják, nálunk mincsak dushmanok. De nem érkeztek vala haza húshagyásra. El vótak fáradva a katonák es, Szent László es, meg vótak erőst ehülve. Kellett lenne egyenek húst, de eltöt a húshagyat napja. Szent László kérte a zIstent adjon még két napot. Azóta van nálunk a húshagyat kedden, s szereda hammas szereda, kezdődik a böjt. Az ortodócok húst hagynak vasárnap, mü kedden.”¹⁷ E mondának érdekes, északi csángó variánsát jegyezte le Lükő Gábor a mára teljesen román nyelvűvé vált Jugánban, amelyben László helyett Szent István szerepel: „Styefán a natykirál járt vala verekegyészbe, gyet hajtotta ki a pogánokat, sze hoty mektyért, honn mán meksánták a húshagyászt. Kértén 'z Isztent sz adott neki két napot, hetfű sze keddet, hogy hagyjon húszt.”¹⁸

Láttuk tehát, hogyan határozzák meg országukat, honnan eredeztetik moldvai jelenlétüket s miben látják a románok és közöttük lévő különbségek okait. Nézzük most meg délről északra haladva, hogyan határozzák meg önmagukat a moldvai magyarságon belül.

Az Ojtozi szoroson átkelve mindjárt csángó vidékre érkezünk. Méghozzá a számunkra legrejtélyesebb, a Tatros alsó folyásánál élő moldvai magyar cso-

¹⁶ Petrás Mihályné, Andor Katalin; született: 1916. Bogdánfalva; Gyűjtés: 1994.

¹⁷ Jánó Ilona; született: 1934. Lészped; Gyűjtés: 1989.

¹⁸ LÜKŐ 1936. 74. o.

porthoz. Viselet szempontjából ez a csoport áll a legközelebb a moldvai románokhoz. Mind színhasználatuk, ami meglepő a régi darabokon is (!), mind minthaanyaguk tekintetében jelentősen eltérnek a többi moldvai magyar telepektől. Nyelvjárásuk és műveltségük egyéb elemei alapján pedig a székelységhez kapcsolhatjuk őket. Véleményük szerint a csángók Bákó körül élnek. Ének és imaéletük bizonyossága szerint ők tartották a legelőbb kapcsolatot a magyar nyelvű egyházzal. A zöldlonkai Domokos Ilonka néni szerint őseik háromszék megyéből érkeztek. Hogy mikor, arra nem tud válaszolni. Arra a kérdésre, miért ez a nagy különbség a székely és az ő viseletük között, azt mondta: „*itt így kell járni, ne vegyék számát, kik vagyunk! Immá romános gúnyákat keztek hordani*”¹⁹ (ti. a régiek).

Onyesti asszonyok majdnem megsértődtek, amikor a csíksomlyai búcsúban megkérdeztük tőlük, hogy ők csángók-e. Hát akkor kicsodák, folytattuk a kérdezősködést: „*Csak magyarok kell leünk, ha nem es épp olyanok, mint itt a Magyarföldiek.*”²⁰ (Itt Erdélyre értik.)

Érdekes esetünk volt Kámenkában, alig tizenöt kilométerre a gyimesi vámtól. Mikor kiderült, hogy nem értjük jól a román nyelvet, (erdélyi kíséronket pedig megkértük, ne szólaljon meg!) kihívtak egy fiatalasszonyt, aki, mint nagy természetesen magyarul mondták, tud magyarul, mert: „*Béfelül való Bacauból, ű tud kiedekvel tanácsolni!*”²¹ Előjött hát egy szépen, sziszegő nyelven beszélő asszonyka, aki Gyoszényből, a Szeret túlpártjáról jött Kámenkába férjhez. Tehát a történelmi magyar határhoz 15 km-re lévő kis faluban a Szeretmenti magyar falvak népét magyarabbnak érzik önmaguknál. Bár később kiderült, mindnyájan vagy majdnem mindnyájan beszéltek magyarul, nagy meglepetésünkre részben sziszegve. Ebben a faluban találkoztunk a kilencvenhez közel lévő Szentés Péterrel²², aki elmondta, hogy ő székely. Apja valami lólopási ügy miatt jött át a havasokon, a családi emlékezet szerint Csíkszentdomokosról. Szentés Péter felesége, aki magyarul mit sem tud, a közeli Bruszturószáról jött Kámenkába férjhez, magát csángónak mondta. Tanulságos eset, hogy egy bruszturószai leány Nagygyimesbe ment férjhez. Katolikus vallású, magyarul már nem egészen jól beszél, bár elmondása szerint először anyanyelvén tanult meg s románul csak később. Magyar iskolát nem végzett s családjában egy kisebb testvére megszületése után román lett az általánosan használt nyelv. Gyimesbe, magyar nyelvi közegbe kerülve nem használja szerény nyelvi tudását, mert új rokonai kicsúfolnák miatta. Új családja ugyanis románnak tartja, románul is beszél vele. Anyósa nem is tudja róla, hogy tud valamit magyarul.

Egy más eset az erősen románosodó, igen régi település, Dormánfalva nyelvi és tudatbéli helyzetéről ad képet. Közel a templomhoz elkezdtünk kérdezősködni, laknak-e itt magyarok? Egy kapun 20 év körüli fiatalember jött ki. Kérdésünkre azt válaszolta, nem. Vannak-e itt katolikusok? —volt a következő kérdés. Persze, én is az vagyok, válaszolta. Tud-e itt valaki magyarul, kérdeztük tovább. Hát nagyanyám, hangzott az igen meglepő válasz. A házban magyarul beszélő s valaha, a falon lévő képek tanúsága szerint szép moldvai magyar viseletet hordozó öregasszonyt találtunk. Az utcán eközben összese-

¹⁹ Domokos Ilona; született: 1908. Zöldlonka; Gyűjtés:1990.

²⁰ Onyesti asszonyok a csíksomlyói búcsúban. Gyűjtés: 1987.

²¹ 55 év körüli kámenkai asszony. Gyűjtés: 1991.

²² Szentés Péter; született: 1906. Kámenka; Gyűjtés: 1991.

reglett 40–50 éves emberek majdnem mindegyike tudott magyarul. Arra a kérdésre, hogy kik ők, azt mondták, hogy korcsiturák. Se nem magyarok, sem nem románok. Érdeemes elgondolkodni rajta, meddig kell sulykolni egy közösségnek azt, hogy ő korcs, hogy elfogadja és önmagát így határozza meg.

S most vegyünk sorra néhány példát a klasszikusan csángónak nevezett Bákó környéki falvakból.

– A frumószaik csángókhoz mennek lakodalomba, ha Lujzi–Kalagorba mennek.

– Egy 27 esztendőes frumósza fiatalasszony szerint velük a pusztinaiak és a leszpediek rokonságban vannak. Legszebben és legtisztábban a leszpediek beszélnek magyarul.

– Lészpedi vélemény szerint a kalagori keresztkoma csángókoma.

– *„A csángók nem éppen olyan ügyesek, mint mű...”*²³ – mondta egy gerléni ember.

– A leszpediek, pusztinaiak, frumószaik azt mondják magukról, hogy ők nem értik a Román környéki északi csángónak nevezett magyar falvak nyelvét. *„Mű az igaz magyarokkal tartunk, hezzájuk hujzunk, tátikáink onnét eredtek...”*²⁴

– Egy magyarfalvi asszony így beszélt: *„Az én bunikám ploszkucényi, sokat jártam vala hezzuk. Azok nem való magyarok, nem erőst talál velik a műk beszédünk. Kied nem es értené őket, nem bírnának tanácsolni! Műk beszédünk talál a magikével, csak nem éppen.”*²⁵

– Érdekes bogdánfalvi adat, hogy őseik Atilla katonái voltak. *„Az iszten akaratát kellett töccsék bié. Kellett verekeggyenek, kellett csánnyanak rontászt, met erősz bűnöszt vót e világ akkor esz. Atilla Isztennek az osztora, vaj fegyvere vót.”*²⁶ Azért jó ezt megjegyezni, mert ez a történet szabófalván előjelet vált, mint látni fogjuk.

– Lészpedi adatom szerint²⁷ Moldvát Atilla visszavonuló hadinépe tette élőfölddé. Bákó Atilla hohérjáról, Szabófalva a szabójáról, Halasfalva egy Hálós Péter nevű halásztól kapta a nevét. Bohus egy bús magyar anyáról, aki gyermekei után kutatva jutott odáig, akiket a hunok vittek, ill. ott hunyik magukkal, lányát feleségnek, fiát harcosnak. Itt vesztette gyermekei nyomát el az anya, ezért a város neve Bus, Bohus, ahogy mondatik.

Példáinkat néhány, a Román városa körül lévő falvakból származó adattal zárjuk.

– A jugániak szerint az ő falujuk a vidék legrégebb katolikus települése. Megjegyezzük, hogy Lükő Gábor ebben a faluban kezdte moldvai kutatómunkáját, több hónapot töltve itt a '30-as évek elején. Az Ő útmutatásai nyomán indultunk útnak Jugánba. Fölkerestük ott Gherka Márikát, kinek szülei rokonai voltak és közel laktak Lükő Gábor szállásadó gazdájához Szusztér Júzihoz. Gábor bácsi szerint a vele nagyjából egykorú Gherka Márika mit sem tudott magyarul, bár a falu nyelve akkor még magyar volt. A gyűjtés idején 87 esztendőes Gherka Márika az egyike az utolsó magyarul beszélő Jugániaknak. Rendszeresen imádkozik magyarul és arra panaszkodik, hogy nincsen kívül

²³ 50 év körüli gerléni férfi. Gyűjtés: 1992.

²⁴ László Istvánné Laczkó Katalin született: 1931. Pusztina; Gyűjtés: 1990.

²⁵ Csernik Jánosné Bandi Rózsi szül.: 1913. Gajcsána – Magyarfalva; Gyűjtés: 1992.

²⁶ Kerekes Mária; született: 1934. Bogdánfalva; Gyűjtés: 1990.

²⁷ Jánó Ilona; született: 1934. Lészped; Gyűjtés: 1989.

szót váltania anyanyelvén. „*Sze elfogyott a magyar szű, gyetot kevesz van ki bírja, immá mincsak magam leszek.*”²⁸

– A magyar nyelvét már a századforuló körül lecserélt Talpán arra a kérdésünkre, hol élnek magyarok, az volt az egyöntetű válasz, hogy Bargovánban. Az igazság az, hogy bargován nyelvhasználata nemigen különbözik a Talpaitól, de a jóval szegényebb románokkal vegyesen lakó talpaiak fölnéznek a náluk gazdagabb s majdnem színgkatolikus településen élő bargovániakra. Tehát itt a magyarság nem nemzeti vagy nyelvi valóság megfogalmazása, hanem egy valamikor élt értékrend és gazdasági viszony elhalványult gyökerű emlékezete.

– Csíkszeredában rokonaihoz látogató halasfalvi (Halaucesti) asszonnal beszélgettünk. Falujában már emberemlékezet óta nem beszélnek a magyar nyelvet. Ő azonban a szomszéd falvakból hozzájuk piacra érkező ortodox valásúakat következetesen románoknak mondta.

– Egy Kelgyestre került dzsidafalvi, tehát *lütüsi* asszony, aki már lassan 60 esztendeje él férje falujában, de magyarul mitsem tanult meg, azt mondja, hogy magyar után jött férjhez. Tehát a *lütüsi* falvak magyar eredetű, de mára román ajkú népe magyarnak tekinti azt a Kelgyestet, amely már 50–60 esztendeje sem volt képes magyar nyelvét átadni a közösségbe bekerülő asszonynak.

– Szabófalván érdekes történetet ismernek²⁹ a falu feljebb költözéséről. E szerint a történet szerint a falu népe a rájuk törő tatárok elől az erdőbe menekült. A tatárok földülták, fölégették a falut, nem maradt meg más, mint a *miszecke*, vagyis a templom. Később a búvóhelyükön véglegesen megtelepedtek, s idővel a templom sem kötötte őket községük régi helyéhez, mert új lakóföldjükön új templomot építettek.

– E történet más változatban, melyet Kóka Rozália szíves szóbeli közlése is megerősít, a régi falut a *hunyk*, a *barbarik*, Atilla népe rombolta le, s űzte el a régen ottlakó *Szufalaiakat*, akik már a *dácok üdejibe* is ott laktak. Az ember itt közvetlen és tudatos előjel-változtatást érez, mint annál a fiatalasszonynál, aki a vonaton szenvedélyesen magyarázta magyarul, hogy ők régebben vannak ott, mint a magyarok, akik az ő szóhasználatával élve *barbarik*.

Összegezve a fentieket, a moldvai magyarok népi emlékezete megerősíti a tudomány — s itt a történettudomány és a néprajz közös eredményeire gondolunk — megállapításait. Jól kimutatható a hovatarozás-tudatukra gyakorolt, az állami szervek és az Egyház által kifejtett igen erős és folyamatos nyomás. Ez a nyomás alakítja ki a még ma is magyar nyelven beszélő közösségek kettészakadását. Gondoljunk csak az 1993-ban és '94-ben lejátszódott pusztinai és klézsei eseményekre.

Vannak ugyan rokoni kapcsolatokat tartó, viseletben, szokásokban rokonságot mutató, beszédben és mentalitásban egymáshoz közel álló települések, mint ezt Halász Péter szépen bemutatta, de a kép egészében véve nagyon összetett. Jól tükrözi a moldvai magyarság történeti tagoltságát, azt a sok évszázados folyamatot, melynek során a magyarság minden időben jelen volt e tartomány benépesítésénél. A magyarországitól elmaradó, de a moldvai viszonyok között fejlett gazdasági, munkaszervezési módszereik rangot, tekintélyt biztosítottak nekik a környező román lakosság között. Sőt figyelemreméltó,

²⁸ Gherka Nyicáné Antaluc Márka, Szül.: 1913. Jugán; Gyűjtés: 1994.

²⁹ Szeszku Ferencné, Perka Mária; született: 1927. Szabófalva; Gyűjtés: 1994.

hogy maguk között is rangosabbnak tartják a később betelepült, fejlettebb gazdálkodási formákat magukkal hozó székelyeket. E sokszínűség közepette egy dolog mégis összeköti mindnyájukat, a római katolikus vallás. A magyarság-, székelység-, csángóság tudat elkoptával ez válik a románságtól való megkülönböztetés egyetlen megfogható jelévé. A magyar nyelvet elvesztett településeken s a még magyarul beszélőkben is, elsősorban a fiataloknál a nemzeti hovatartozás meghatározó jelzőjévé. Gyakran tapasztalhatjuk, hogy a megkérdezett moldvai magyar arra a kérdésre, hogy milyen nemzetiségű, azt válaszolja, hogy katolikus.

Nagyon fontos feladata a magyarságtudománynak, hogy a moldvai magyarság eredetére, származástudatára vonatkozó népi emlékezetet írott formában, rendszerezett adatok sokaságával tegye egyre árnyaltabbá.

S még egy gondolat, ami halaszthatatlan feladatot állít elénk. Külön érdekes és fontos lenne a moldvai magyarság tömbjéről leszakadt csoportok fölkeresése, megismerése. Hogy csak néhány települést említsek, ahol információink szerint még rejteznek magyar szavak a tudat mélyén: a Jászvásárhoz közel lévő Jazu–Porculuiban, a vráncsai Garófán, vagy a tenger melléki Ojtuzon. Mindezek vizsgálata sok feladatot, munkát jelent s igen fontos.

Végezetül idézzük fel azt a szép mondát, amellyel moldvai gyűjtésünk során találkoztunk s amelyet a lézpedi „szent leány” Jánó Ilona emlékezete őrzött meg. Egyike ez a legszebb és legépebben megmaradt szövegeinknek:

Atillának a történettye³⁰

Kisásiába' vót egy gyermek. Etette a juhokot s a —zIsten megszólalt neki:

—Atilla! Hadd el a juhokot, mett király kell legyen belöled!

—Hogy belölem? —mondta Atilla— én gyermek vagyok, nem tudok király lenni!

—Igen, király kell légy! A gúnyád es meg fogod kapni! Lépjél előre tíz lépést és hármát csinálj jobbra, három lépést jobbra, akkor ottan emeld meg a követ, mett ottan van a gúnyád. Király gúnyád!

Úgy csinált. Tízet eléfelé s hármát jobbra, ottan megemelte a kösziklát s kivette a királyi ruházatot. Ahogy mondják itten, nálunk úgy mondják királyi gúnyát.

—Aszongya a —zIsten: immár még lépsz tizet eléfelé és lépjél ballra, mett ottan kell felemeljed a kösziklát, hol megkapod a táskát a parákval.

Kivette a táskát. Meg kellett vegye a lovakot es, a rabokat es. Úgy árulták régen a legényeket, mint a rabokat. Meg kellett vegyen tizennyóc ilyen ifjat, tizennyóc évest, tizenkilenc évest es tizennyócat.

—Akkor aszonta a z—Isten még neki, hogy menjen, még lépjen tizet és ottan meglássa, feljö a kard. Aszonta, hogy avval ő vágjon és öljön, mett Istennek a —zostora fog lenni. S akkor menj el harminc lépést s ottan megfogva harminc lépésre onnét, mett ottan meglássa a lovát. A lovának az lesz a neve, hogy Ducсібál. S szárnyai es lesznek a lónak.

Szárnyai vótak, hogy repülni tudott tűzön köröszkül, vízen köröszkül, hogy ment véle. Jó ló vót erőst, nagy kemény ló. Avval bément a városba, ott megvásárolta a —zifjakot. Megvásárolta a lovakot es s elindult verekedni.

—Aszondotta a —zIsten akkor: addig kell menj, meddig egy kéz megmutatkozik, megjelenik, hogy vissza Atilla! Addig kell menj!

Akkor elindult ő verekedni. Országbul országba, országbul országba mindég. Verekedett mindenütt. Hol nem engedték bé ottan ölt, rabolt, mit akart azt csinált. S elért ide Magyarországra. Itten Magyarországon béjött a —zországba, aztán innét ment Ausztriába, Németországba, míg elért Itáliába, Rómába.

Itáliába, Rómába csak este ért oda. Este mikor odaért hát nem engedték bé. Bé vót kerítve és nagy kapuk vótak. Hát nem engedték bé este, mikor ű kopogtatott. Regvelig ültek mett nem csaprák bé. Regvelig ültek a kapunk küjel. Étlények vótak. Bízta, hogy bémennék s akkor rabolnak s ottan esznek.

Igen de regvelre megjelent a Szentséges Pápa. Elindult, hogy befogadja Atillát, háha nem csinál valami rontást. Elment eleibe processzonával, szépen képekevel, öszzegyűjtötte a gyerekeket. A —zembereket énekekevel. Mentek elejibe, hogy Atillát bécspszák, háha megsajnálja ökö, hogy nem csinál rontást. A hoszszú éjjen át a Szentséges Pápa imádkozott. A Szentséges Atya félt, hogy ki tudja, hogy milyen rontást csinál. Mikor regvel elindult a Szentséges Pápa elejibe ment Szent Antal.

—Merre mensz Szentatya?

—Menek Atillát béengedni!

—Én kell menjek! Nem a Szentséges Pápa kell menjen, hanem én kell menjek!

Kicsánták a kapukat, Róma kapuit. Szent Antal kiállott:

—Atilla vissza!

³⁰ János Ilona; született: 1934. Lészped; Gyűjtés: 1989.

A tenyerét kinyújtotta, felemelte elejibe.

—Vissza Atilla!

Mikor ezt mondta, Atilla leszállt a ló hátáról és fejet hajtott. Akkor a katonái megharagudtak. Úgy akarták összevagdálni.

—Aszongya: ne máj vagdaljatok össze, mett eddig vót engendve!

—Há métt? Egy embernek fejet hajtottál, —mondták a katonák.

—Mit láttam fölötte! Úgy, hopgy ű felemelte a kezit, a —zangyalok úgy ültek kardokval. Többen ültek tízezernél! Ha egyet kurjantottam lenne, mindjárt összevagdaltak lenne. Eddig vót adva, meddig egy kéz felemelkedett. Eddig vót adva nekem onnét Kisázsiából. Eddig a történettye Atillának! Ne máj haragudjatok, immán innét vissza! Raboltok mit akartok, feleségeket vesztek, micsináltak... eddig vót adva, hogy verekedjek. Én vissza kell menjek Kisázsiába.

Evvel a történetvel hát ide jöttek vissza, mett ide talált a nyelvik. Inkább itt, Magyarországra s Kisázsiába talált a —zők beszédjik, tanácsik, ide Magyarországra.

Leányokat raboltak meg legényeket es, mett sok lovuk elmaradott vót üresen. Vettek egy legényt, hogy legyen a ló hátára, hogy vigye vissza s menjenek együtt.

Így vót a történet írása, hogy mesélte édesapám. Elraboltak egy legényt s egy leányt es. Egy asszonymak a gyermekeit. A —zannyuk sírva ment bé Móduvába, bé egészen Bohusik, közel városig hezzánk. Azétt van Bús neve, románul Bohus!

—Métt búsulsz te asszony? Mit búsulsz?

—A leányomot s a fiamot!

Ő elment odáig. Ők mentek elébb, de a —zannyik addig bėjött s ott elvesztete a nyomjaikat. Nem tudta immán merre fogtak. Ottan megállapodott a —zasszony s azétt maradott a neve Bohusnak, Busi városnak!

S Bákónak a neve, mellettünk való városnak onnét maradott Bákó, hogy adika mellik ölte meg a —zembereket az vót a neve, hogy Bák. Csak egy kicsi izét tettek, hogy Bacau. Az a gyilkos katanája vót Atillának.

Sabaoani azt a nevet hordja, hogy Atillának a szabója vót. Melyik Atillának nyírta a gúnyát, szabója vót.

S Halaucsestnek Hálós Péter, melyik halászott nekik. Sokszor nem vót mit egyenek, hát halászott halat Hálós Péter. Halucsesten lakott, Halsfalván ahogy mondatik, Atillának ez a fontos katanája.

Immá ez a —zigaz történettye Atillának!

Ingem álom el ne nyomjon...

Moldvai magyar imádságok Harangozó Imre gyűjtéséből

1.³¹

*Este van az ién házamba,
Én lefekszem én ágyamba,
Mind a test e koporsóba,
Ingem álom el ne nyomjon,
Halál ingem meg ne csaljon,
Gonosz tőlem messze járjon,
Jézusz Krisztusz velem lakjon,
Menj el sárkán, ne késértess,
Mett én meg vagyok keresztelve,
A -zÚrjézus nevibe én meg vagyok már jegyezve,
Ha nem hiszed, menj el elejibe,
Megfelel ién képembe,
Íédes, íédes Jézusom,
Én kegyes királljom,
Mindenkor te légy uram,
S az ién jó barátom,
Gyarló testem nyuguggyék,
De szüvem el ne alaggyék,
Mindenkor veled lakjék,
A rossztól eltávodzék,
Mária mennyeknek anyja,
Kegyelmes Szent Asszonya,
Légy lelkünknek vigasztalója,
Mennyeknek ragyogós csillagja,
Angyal, angyal őrző angyal szállj bé a -zén házamba,
Repüllj fel a -zágyamba,
Őrözd meg a lelkemet,
Átyám! Bocsásd meg bűnömöt,
Hogy dicsérjelek tégedet,
Minden szentek, Szent Antal,
Őrözzetek meg minden rossztól,
Tűztül, víztül, rossz ember szándékjátul,
Pukol kapujától,
Jézus segítsen meg,
Mária ne hagyjon el soha.
Ámmen.*

³¹ Pertrás Balán Antiné, Piszár Kati szül.: 1948. Bogdánfalva; Gyűjtés: 1999. július 22.

Kimenék a házam elejibe,
 Feltekintettem a magos mennységbe,
 Megláttam bódogságos szép Szűz Máriát,
 –zAranhaja leeresztve,
 Színnye elváltozva,
 Szüve elírva,
 Odaért Szent János,
 Mi történt bódogságos szép Szűz Mária,
 Szent hajad leeresztve,
 Színnyed elváltozva,
 Szüved elírva,
 Harmadnapja áldott Szent Fiamat nem láttam,
 Térbékellj háromat,
 Könyökölj háromat,
 Mondj el három anygali köszönetet,
 S eléáll a –záldott Szent Fiad,
 Térbékele háromat,
 Könyököle háromat,
 S eléállot a –záldott Szent Fia,
 Hol késtél áldott Szent Fiam,
 Zsidó népek már kénoztak,
 Korbácsokval ostoroztak,
 Csipke ággal koronáztak,
 Keresztfára felfeszíttek,
 Új gödörbe bétemettek,
 Harmadnapra feltámadtam,
 Szent Atyámnak számot adtam,
 Mostmár hezzátok eljöttem,
 Szent Anyámnak köszöntöttem,
 Ki ezt az imádságot elmondja,
 Este fekvettyibe,
 Regvel felkeltibe,
 Mondom, mondom én szavamra,
 A mennyországnak egyik kócát neki adom.
 Ámmen.

³² Pertrás Balán Antiné, Piszár Kati szül.: 1948. Bogdánfalva; Gyűjtés: 1999. július 22.

Én felkelék én ágyamból,
 Kimesgyék bűneimből,
 Kimenék a –zarangyos ajtóm elejibe,
 Fé'tekinték napkeletre,
 Ott láték egy arannyos kápónecksát,
 Küjel irgalmas, Belül kegyelmes,
 Négy szegén, négy angyal,
 Közepében egy karszék,
 Abba' vala asszonyunk szép Szűz Mária,
 Feje lehajtva, Könnyve hull vala,
 Oda mene Lukács evangyélú, s azt kérdi:
 Mé' sírsz, mé' sírsz, asszonyunk szép Szűz Mária,
 Hogyne sírjak én, Lukács evangyélist,
 Mikor a –zén áldott Szent Fiam,
 Három egész nap oda van,
 Ne sírj, ne sírj asszonyom, szép Szűz Mária,
 Haza jő a te áldott Szent Fiad,
 Térgyig vérbe, Könyökig könnyübe,
 Kimene szép Szűz Mária,
 A –zarangyas ajtó elejébe,
 S ott lássa a –ző áldott Szent Fiát.
 S azt kérdi: Hol vótál, hol vótál,
 Én áldott Szent Fiam,
 Azt felele: Óh én édesanyám,
 Ne kérdezzen, ne csudálkozzon,
 A –zén kínjaimon,
 A kegyetlen zsidók három egész nap kergetének,
 Két egész nap üldözének,
 S harmadik nap elfogának,
 Kivivének a Kálvár helyre,
 Vas oszlophoz megkötöztek,
 Vas vesszőkvel megvesszőztek,
 Vas ostorokval megostoroztak,
 Bűdös nyálikval arcámat töpdösték,
 Óh édesanya, bizony, bizonyval mondom,
 Ki ezt pénteken, szombaton,
 Napjába' háromszor elmondja,
 Pokolnak ajtaja bétötetődik,
 Mennyországnak ajtaja kinyitatódik,
 Kész a lélek, beteg a test,
 Vigan várják az angyalok mennyországba,
 Én kívánom...
 Ámmen.

³³ Bérce Istvánné Sándru Mária szül.: 1923. Vizánta; Gyűjtés: 1999. július. 20.

*Szent Antal, Szent Antal,
 Pádúvai Szent Antal,
 Előtted a nagy asztal,
 Négy szegin négy angyal,
 Közepibe egy ótár,
 Az ótár előtt egy aranypad,
 Abba fekszik Krisztus Urunk,
 Ostorozzák a –zangyalok,
 Mennyországba felmenének,
 Csendítének, bégyülének,
 Áldott Szent Misében elhallgatának.
 Bódogságos szép Szűz Máriecska segíts meg!
 S kinek a nevit mondja...
 Betegnek s egészségesnek,
 Iskolásnak, hogy nyerje meg...
 Én Istenem, Márjecska segíts meg!*

*Jaj mondom hótnak es! Mondom betegnek es.
 S esténként, nem tudok elaludni, még nem mondom.*

³⁴ Bérce Istvánné Sándru Mária szül.: 1923. Vizánta. Gyűjtés: 1999. július. 20.

5.³⁵

*Ién lefekszem ién ágyamba,
Minden testi koporsómba,
Ién angyalom velem legyen,
Szent Keresztvel megjegyezzen,
Töllem a sátány elmenjen,
Jézus maga velem legyen,
Mária malasztnak anyja,
Irgalmasságnak anyja.
Ámen.*

6.³⁶

*Hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
Kibe' Mária nyuguvék,
A -zangyalok dicséjék,
S a mártérok jelenték,
A -zén házam Szent Antal,
Négy szegibe négy angyal,
Közepibe szent ótár,
Szent ótáron tizenöt őrző angyal,
Én Istenem adj nekem is bár hármat!
Egy legyen tanítóm,
Egy legyen igazgatóm,
Egy legyen ki bévigyen
A mennyei bódogságnak örömibe.
Ámen.*

³⁵ Istók Mártonné Demse Rózsa szül.: 1933. Klézse; Gyűjtés: 1999. augusztus 10.

³⁶ Gusás Mártonné Pálinkás Erzse szül.: 1941. Somoska; Gyűjtés: 1999. augusztus 10.

Óh én édes Jézusom,
 Kegyességes királyom,
 Kérlek mindenkor légy gyámom,
 zÉjjen légy ótalmom,
 E gyarló testem nyugodjék,
 Szüvem el ne aludjék,
 Mindenkor teveled lakjék,
 Minden bűn tőlünk eltávozzék,
 Münköt a -zangyal örözzön,
 Szen' keresztvel megjegyezzen,
 Sátán tőlünk elmenjen,
 Jézus maga velünk legyen,
 Mária malasztnak anyja,
 Irgalmasságnak asszonya,
 Légy lelkünk ótalmazaja,
 Végórán befogadója.
 Óh én uram teremtőm,
 Ki engemet teremtél,
 Szent lelkedvel szerettél,
 Szent véredvel megváltál,
 Kerülj kereszt házunkat,
 Örözd angyal lelkünköt,
 Szánkba' vagyon szent kenet,
 Szemünk felett szent kereszt,
 Ajtónkba' Jézus,
 Ablakunkba' apostol,
 Mindörökké velünk legyen,
 Jézus neve.

Ámment.

Mennyországba csendítének,
 S a -zangyalkák legyülének,
 Kionták a szent vériket,
 Felmutaták a -zIstenhez,
 zIsten ökököt szeresse!
 Mett mü megkeresztelkedtünk,
 S a -zAtyának, Fiúnak,
 S a Szentlélekistennek nevibe.

Ámment.

Uram Ézusom!
 Én ágyamból felkelék,
 Kimenék a szent ajtóm elejibe,
 Felnezék a napkeletre,
 Ott láték egy fejr kápolnecskát,
 Belül irgalmas,
 Kühül arannyas,
 Négy szegibe négy arany kereszt.
 Közbe' vala egy aran karszék,
 S abba ül vala óh áldott Szent Anyánk,
 Szent feje lehajtva,
 Szent könyvei folnak vala,
 Oda mene szent István,
 Szent Lukács és évangyélistán,
 És azt kérdi: mét sírsz óh áldott Szent Anyám?
 Hogyne sírjak Szent István,
 Szent Lukács és évangyélistán,
 Harmad napja, hogy a -zén Szent Fiam,
 Hazafelé nem jött,
 Ne sírj óh áldott Szent Anyám,
 Menj ki szent ajtód elejibe,
 Ott meglátod te áldott Szent Fiadat,
 El van esve, Térgyig vérbe, Könyökig kinyibe',
 Kimene áldott Szent Anyám a -ző Szent ajtaja elibe,
 Ott meglátá a -ző áldott Szent Fiát,
 El van esve, Térgyig vérbe, Könyökig kinyibe',
 És azt kérdi: hova jártál óh áldott Szent Fiam,
 Óh áldott Szent Anyám eljártam a teremtett földre,
 Két nap a zsidók kergettek,
 Harmad napra megfogtak,
 Oszlophoz megköttek,
 Vasostorokval megostoroztak,
 Vaskesztyűkvel megverének,
 Vasgárdokval elonták a mellemet,
 Kionták a viéremet,
 De hagyjuk el óh áldott Szent Anyám,
 Ki ezt elmondja napjába' háromcor,
 Bizon bizon mondom,
 Pokolnak ajtaja bétetetődik,
 Mennyország ajtaja kinyitatódik,
 Beteg a test, kész a lélek,
 Vigan várják a -zangyalok.
 Ámen.

³⁸ Gusás Mártonné Pálinkás Erzse szül.: 1941. Somoska; Gyűjtés: 1999. augusztus 10.

9.³⁹

*Szen' Borbár a –ziégbe,
Térgyig álló viérbe,
Zarany haja leeresztve,
Varudakval lecsíptetve,
Ki ezt elmondja háromcor e napba',
A kücsike körme sem menen a bünbe.
Ámen.*

10.⁴⁰

*Szen' Borbár a –zégbe,
Térgyig érö vérbe',
Zaran haja leeresztve,
Vaskláncsékval lecsíptetve,
Ki ezt elmondja e háromcor e napjába,
A paradicsom kertbe',
A kicsi ujja se' lesz bünbe.
Ámment.*

³⁹ Benke Györgyné Istók Katalin szül.: 1941. Klézse; Gyűjtés: 1999. augusztus 10.

⁴⁰ Gusás Mártonné Pálinkás Erzse szül.: 1941. Somoska; Gyűjtés: 1999. augusztus 10.

*Dücsőség az Atyának, a Fiúnak, a Szentlélek Úristennek,
Miképpen kezdetlen való most és mind örökkönd örökké.
Ámmen.*

*Én fölkelék szép piros hajnalba,
Kimenék ajtóm elejibe,
Feltekinték napkeletre,
Látok vala fehér kőkápolnát,
Küjel arannyas, belül irgalmas,
Abba üle Szent Asszonyunk,
Szent Urunk székebe', Szent haja leeresztve,
Szent szüve megszorodva, Orcája megirvadval,
Odamene Szent István, Szent Lukács szent evangyélisten,
Mit sírsz, mit sírsz asszonyunk Szűz Mária,
Hogyne sírjak Szent István,
Szent Lukács szent evangyélisten,
Ha harmadik kegyes napja az én áldott Fiamat nem láttam,
Menj ki térgyig vérbe, Könyökig könnyübe,
Meglátád a te áldott Szent Fidat,
Kimenék térdig vérbe, Könyökig könnyübe,
Meglátám az én áldott Szent Fimat,
Hol vótál, hol vótál én áldott Szent Fiam,
Én a zsidók kezikebe' vótam,
Harmadik kegyes napja kergettek, üdöztek,
Meddig kikergettek magas kálváriára,
Magas keresztfára felfeszítettek,
Két lábamat együbe szegették,
Két kezemet kétfelé feszítették,
Vas szegekvel leszegezték,
Piros vérem kiontották,
Feteke földnek szinyivel itatták,
Vasnyársakval döfödtek,
Vasostorokval ostoroztak,
Büdös nyálikval töpdöstek,
Véres kendezőkvel kendeztek,
Ki ezt elmondja este lefektibe,
Regvel felkóttibe,
Pokol ajtaja beszámaltatódik,
Mennyeknek ajtaja kinyitatódik,
Ámmen.*

*Ma péntek, úgy van annak a napja,
Urunk mene kényyára,
Kényyán esik esettye,
Hét halálos sebjei,*

⁴¹ Erős Jánosné Laczkó György Anna szül.: 1933. Puszтина; Gyűjtés: 1998. szeptember 29.

*Mondja lélek erejsz bé, Nem ereszthetlek,
Az én házam Szent Antal,
Négy szögibe né' angyal,
Közepibe küs ótár,
Küs ótáron Szen' Kereszt,
Szent Kereszten Úrédus,
Úrédusnak szüve megszomorodval,
Orcája megirvadval,
Sárig haja leeresztvel,
Úgy legyen az örök életbe'.
Én lefekszek én ágyamba,
Minden testi koporsómba,
Örözzetek szent angyalok,
Virajszatok apostolok,
Minden lélek az Urat dicséri,
Én es azt dicsérem, Este lefektembe,
Regvel felköttembe, Elöttem szép Édus,
Hátam mellett vala Márja, Körüllem van ezer angyal,
Zárcson véccsen ki ezt tőlem elveszi.
Ámmen.*

*Koronámnak három ága, mennyországnak magossága,
Nyiccs kaput Mária, Nyúccs kezet angyal,
Szép piros hajnal, Hol a Mária nyugujék,
Urunk tőle születék, Pokol tölke töreték,
Világosítsad Úristen!
Neked ajánlom testemet, lelkemet,
Életemet, halálomat, Ezt a kicsi keves imádságomat,
A bódogságos Szűz Máriának,
Ajánlja bé a Szent Fiának, Mennyei Szent Atyánknak,
Purgátériom béli lelkeknek a megszabadulásukétt,
Adj Uram örök nyugodalmat az egész rokonyunknak,
Apóinknak, anyóinknak, nagyapáinknak,
Örözz meg szerencsétlenségtül,
Rossz ember szándékától, Ördögnek hatalmától,
Minden rosszat távoztass el tőlünk,
Miképpen kezdetlen most és való mindörökkönd örökké.
Ámmen.*

12.⁴²

*Én lefekszem én ágyomba,
Minden testi koporsómba,
Örözetek szent angyalok,
Virjajszatok apostolok,
Minden lélek a –zUrat dicséri,
Én es azt dicsérem,
Elöttem szép Édus,
Hátam mellett három Márja,
Körülöttem ezer angyal,
Zárcson, véccsen ki ezt tőlem elveheti,
Ingem angyal úgy öröjzön,
Szen' keresztvel megjegyjezen,
Sátán tőlünk távol járjon,
Maga Édus velünk legyen.
Ámen.*

13.

*Koronának három ága,
Mennyországnak magossága,
Nyúccs kezét angyal,
Nyiccs kaput Mária,
Me' szép piros hajnal van,
Kibe' Mária nyugovék,
Úr tőle születék,
Pokol tőle töreték,
Világosítsad Úristen,
Neked adom testemet. lelkeket,
Életemet, halálomat,
Ezt az én keves imádságimat,
Az én őrző szent angyalom,
Szent pátriusom tisztelettyikre,
Ajánljon bé a bódogságos Szűz Mária,
Szűz Mária Szent Fiának,
Mennyei Szent Atyánknak müérettünk,
S a meghótt híveinkétt,
Jussanak elejedbe.
Ámen.*

⁴² mindkét szöveg: László Tímár Jánosné László Erzsébet, szül.: 1905. Pusztina; Gyűjtés: 1999. április 27.

Ma van szent péntek,
 Ugyan annak a napja,
 Krisztus ment kényyára,
 Kényyán esik esettye,
 Öt mélységes nagy sebje,
 Az én házam Szent Antal,
 Négy szegibe négy angyal,
 Közepibe egy ótár,
 Ótáron vagyon level,
 Levelen a Szent Kereszt,
 Szent keresztben a bódogságos Szűz Mária,
 Szent haja leeresztve, Szent feje felfiggesztve,
 Kérdi, kérdi Szent lukács evangyélisten,
 Mé' sírsz Szűz Anyám, Mária?
 Há, hogy ne sírjak,
 Ha harmad napja, a -zén áldott Szen' Fiamot nem láttam,
 Menj ki térdig vérbe, Könyökig könnyübe,
 Meg fogja látni a -zü áldott Szen' Fiát,
 Kiment térgyig vérbe, Könyökig könnyübe megfogta látni,
 Óh én áldott Szen' Fiam, hol vótál, Óh édesanyám,
 Harmad napig a zsidók üldöztek,
 Harmadnap mulval megfogtak,
 A magos kálváriára kivittek,
 A magos keresztfára felfeszítettek,
 A két kezemet kétfelé, lábamot egyfelé,
 Vasostorval megosroroztak,
 Büdös nyálakval töpdöstek,
 Vaskesztyűkvel csapbottak,
 Szuricákval döfödtek,
 Ecetvel itattak, epével etettek,
 Piros véreket kiontották, feteke földvel felitatták,
 Véres kendőkvel megkendeztek,
 Ki ezt tudja s elmondja,
 Este lefektibe, regvel felköttibe,
 Apját, anyját a purgatériom tüziből kiváltja,
 Mégis magának örök üdvösséget nyer a Ézuskától.
 Ámen.

⁴³ László Tímár Jánosné László Erzsébet, szül.: 1905. Pusztina; Gyűjtés: 1999. április 27.

15.⁴⁴

*Atyának, Fiúnak, Szen' Lélek Isztennek.
Ámment.*

*Szen' Borbár a székibe',
Szakrament vala kezibe',
Ki elmondja a -zű szúját,
Elnyeri a -zű júját.
Kerüll kereszt házamat,
Őrözd angyal lelkemet,
-zAposztolok a -zablakaimon,
-zÚrjézusz a -zajtómon,
-zÉn ágyamba lefekszem,
Níty felül, níty angyal,
Kegyesz kereszt,
Szen' kereszt a fejemnél,
Szen'eszt a szüvemnél,
Jézusz, Mária herkents fel a -zálomból!*

*Atyának, Fiúnak, Szen' Lélek Isztennek.
Ámment.*

- Ezt kelmed mondja vaj egyszer? (A szomszédaszony kérdezte)

- Mondom, mondom, há...

Mikor lesz, hogy lesz, napval, ösztö...

*Így tanultam mámatól. Mámám szúfali vót! iÉn isz szúfali vagyok! Din Saba-
oani!*

Ide kelgyeszbe eladódtam, há..., negyvenhatba'.

*Mondtak Szúfalába szokot magyarul! De ién nem vettem bé fejembe a -zegé-
szet. Csak ezt a Szen' Borbárt sz Kerüll keresztet. Sz a mászikot, ha indítom
végzem. Nem ura megmondjam azokat. De máma tudott min' magyarul beszélni!
Min magyarul! Magyarul imádkozott, magyarul minden félit! Mindent a -zén
mámám!*

iÉn félek nem ura megmondjam...

⁴⁴ Deák Mihályné Csobán Péter Katalin szül.: 1926 Kelgyest; Gyűjtés: 1999. március 26.

16.⁴⁵

*Megzsendítének a mennyországba,
Szent agyalak, szen' miszére,
Kihallgatának a szen' miszét,
Kiállvának a Kálvári hedre,
Ott ulljan szíp fákra föltalálának,
Arany vérvél megvirágoztak,
Krisztusz urunkval meggyümölcsöztek,
Odatalálta a szent szép Szűz Mária,
Métt ülsz uljan szumuruduttan Szen' Fiam,
Hod ne ülljek Szent Anyám,
Első szen' pénteken,
Nekem a sűf iduk levelet küldének,
Hod ingem elfakasszonak,
Vaszdárdával dárdálljanak,
Vaszkesztyűkvel a -zén tesztemet elszaggasszák,
Ezt a három ígémet ki megmondja,
Ösztö lefekütibe,
Regvel felköttibe,
Megüdvözül, mint a mai született buba.
Ámment.*

17.⁴⁶

*Én lefekszem én ágyamba,
Minden testem koporsóba,
Csalártos ördög meg ne csaljon,
Halál ingem el ne nyomjon,
Me' én meg vagyok keresztelve,
A -zAtyátus és a Fiútul,
Ma péntek, annak es a napja,
Krisztus mene kényyára, kényyán esik esettye,
Öt mélységes sebeje, abból ömlik Szent Vére,
Fiú mondá a -zAtyának, a -zAtya mondá a Fiúnak,
Bizon, bizon szóval mondom,
Ki ezeket a -zigiket elmondja, háromszor e napjába,
Mennyország ajtaja kinyitatók,
Pokolnak a -zajtaja bezáródék,
Mikor kész a lélek, beteg a test,
Vigan várják a mennyei szentek,
A -zörökké való bódogságban.
Ámment*

⁴⁵ Deák Mihályné Csobán Péter Katalin szül.: 1926 Kelgyest. Gyűjtés: 1999. március 26.

⁴⁶ Csernik Jánosné Bandi Rózsi szül.: 1913. Magyarfalú. Gyűjtés: 1998. június 18.

18.⁴⁷

*Ma péntek, annak a napja,
Krisztus menyen kényyára,
Kényyán esik esettye,
Öt mélységes szent sebje,
Az én házam Szent Antal,
Négy szegibe négy angyal,
Közepébe szent ótár,
Szent ótáron szent kereszt,
Szent keresztén az Úr Jézus felfeszítve,
Két keze kiterjesztve,
Szent feje leeresztve,
Láncsával átdöfve,
Tövisvel megkoronázval,
Apostoloktól elhagyatval,
Heródestől megveretvel,
Magos hegyre felvitetvel,
Latrok közé helyezettvel,
Aki elmondja ezt az imádságot,
Este lefektyibe,
Regvel felkeltyibe,
Megvátja apját, anyját a purgatórium tüzitől,
És magának irgalmat és kegyelmet nyer,
Az Úristen előtt.
Ámen.*

⁴⁷ Fazakas Józsefné Sipos Katalin szül.: 1937. Lészped; Gyűjtés: 1998. június 18.

Irodalom:

GAZDA Klára

1998. A székely népviselet; Akadémiai Kiadó, Budapest.

HAÁZ Ferenc

1929. Rezső: Egy székely falu (Lövete) öltözete; Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. Sepsiszentgyörgy.

HORVÁTH Péter

1823. Értekezés a' Kúnoknak, és a Jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotjáról; Pest.

JUHÁSZ Katalin

1998. Az 1848-as székelyföldi események; Folk Magazin, V. évf. 3. szám.

LÜKŐ Gábor

1936. A moldvai csángók I. A csángók kapcsolata az erdélyi magyarsággal. Néprajzi Füzetek 3. Szerk.: Györffy István. Budapest.

MĂRTINAȘ Dimitru

1985. Originea ceangăilor din Moldova. București.

OLOSZ Katalin

1997. XVII–XIX. századi adatok a moldvai magyarok szokásairól és nevééről; A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Kolozsvár.

PETRÁS Incze János

1841. (Rokonföldi) feleletei Döbrentei kérdéseire; Tudománytár 1841. XII.

SÁNDOR István: Sokféle; 1791/1.

SZÁSZ Károly

1881. Papi Dolgozatai; Második kötet: Az egyházi évkör. Budapest.

TÁNCZOS Vilmos

1998. Táblázat a moldvai katolikusok számának történeti alakulásáról. Kézirat; Kolozsvár.

TANKÓ Gyula

1991. Kik vagyunk mi gyimesi csángók? in.: Magyarország szegin... A Békéscsabai Erdélyi Kör kiadása, 1991. Békéscsaba.